

Szégyenként él az emberekben

Eörsi Istvánnal beszélget Várhegyi Erzsébet

Az Ön politikai nézetei közismertek. Ma is baloldalinak vallja magát?

— Igen, noha ez a fogalom nagyon tisztázatlan. Sajnos, ma Magyarországon a baloldaliságot a kommunista párt által bevezetett értelemben használják. Baloldali az, aki kommunista, a kommunista politikát segíti, a Szovjetunió érdekeinek hasznos. Ez volt harminc éven át a baloldaliság kritériuma. En azonban a baloldaliságnak klasszikus és állandó értvényű megfogalmazását keresem. Egyszerűen fogalmazva: baloldali az a társadalmi beállítottság, amely az emberek egyenlőségére törekszik, és egész gondolkodásmódját ez a nézet hatja át, hogy ha különböző politikai vagy erkölcsi elvek összeütözköznek, akkor az egyenlőség elvének elsőbbséget kell biztosítani.

Mondok egy példát. A francia forradalom szép hármas jelszava: szabadság, egyenlőség, testvériség. A forradalom idején ez a feudális kötöttségektől való felszabadulást jelentette. Később a szabadság fogalma a tulajdon szabadságára helyeződött. A tulajdon szabadsága valóban rendkívül fontos. Ha azonban a tulajdon semmi által nem gátolt, akkor a spontán társadalmi, szociális folyamatokban létrejövő és egyre növekvő egyenlőség nem tartóztatható fel. A baloldali ember jellemzője: hogyan lehet a tulajdon szabadságát úgy biztosítani, hogy a társadalom, az állam szervei egyszersmind korrekciós, szabályozó szerepet töltsenek be s ezzel a hátrányban levőket segítsék. A baloldaliság másik ismérve a változások iránti rokonszenv. Az a felfogás, amelyet igen lejárattal szóval — mert minden szót lejárattak, aminek a marxizmushoz köze volt, de én mégis használom e szót — dialektikának neveznek. Tehát annak felfogása, hogy a dolgokban ellentétek vannak, s ezek az ellentétek váratlan fordulatokat hozhatnak létre. Robbanásokat is. A konzervatív emberek abban a tudatban kívánnak élni, hogy egy állandó, biztosított világ veszi körül őket. A baloldali embert mindenképpen az jellemzi,

hogy örül a változásoknak, és ezeknek az irányát a már előbb jelzett módon befolyásolja.

— Ön az SZDSZ alapító tagjai közé tartozik. Elmondta, milyen ismérvek alapján baloldali, most azt kérdezem: mely kritériumok szerint szabademokrata? Hol vannak az érintkezési pontok?

— Az SZDSZ nem világnézeti alaptól szerveződött. Abból a csoportból alakult ki, amely a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején felmondta a kádári rendszerrel való megegyezést. Azokból, akik úgy gondolták, hogy az illegalitást is vállalni kell, ennek a morális és gazdaságilag csődbe menő, használhatatlan rendszernek a felváltását akár nem törvényes eszközökkel is szorgalmazni kell. Akik erre a belátásra jutottak, azok természetesen nem voltak filozófiailag azonos nézetűek. Voltak közöttük liberálisok, szocialisták, sőt reformkommunisták is. Ezek közös vonása a kádári rendszernek a felváltását és az emberi jogok teljességének a felvállalása. Az emberi jogok teljes felvállalása két filozófia alapján is megtörténhet: egyik a liberális, másik a szocialista filozófia alapján. A liberális filozófia, amely törvény előtti egyenlőséget és személyi szabadságot hirdet, egy húrton pendülhet a szocialistával — nem a sztálini és nem a lenini értelemben szocialistával, hanem a marxi, illetve még a Marx előtti szocialistával —, aki azt vallja, hogy az ember elidegenedett állapotából való felszabadítása és az emberi teljesség kibontakozása csak a szabadság által lehetséges. Amikor megvan ez a közös alap, akkor következnek a különféle szétágazódások. Például a liberális a törvény előtti egyenlőségre helyezi a hangsúlyt, a szocialista a valóságos, a szociális egyenlőséget tekinti végcéljának. Amikor a pártállam szétesik, de egy ilyen képződmény együtt marad, akkor azok az emberek, akik közös céllal léptek föl, most már egyre több külön célt is követnek. Tágabb értelemben vett filozófiai egység nem létezik, de az

együttmaradásra van még elég alapjuk.

— Ön Lukács György tanítványa volt. Őrzi Lukács szellemiségét. Beszélne erről?

— Negyvenötben gyerek voltam még, s a beköszöntő új világot lelkesedéssel fogadtam. Azt vártam tőle, hogy megszünteti az összes osztály-, nemzeti, faji különbséget, a gyűlölködést. Buzgó, fiatal kommunista, tizennégy éves voltam, aki azonban polgári kultúrában nőttem föl. Ösztönösen kerestem magamnak olyan mestert, aki megengedi nekem, hogy úgy legyek kommunista, hogy közben szerethessem Thomas Mannt és Babits Mihályt. Tizenhat éves koromban került a kezembe Lukács könyve. Az írástudók felelőssége. Látam, hogy itt a polgári kultúra és a marxizmus találkozásáról van szó, amire vágytam. Később személyesen és a művein keresztül megismerkedtem Lukács Györggyel, esztétikai szemináriumára jártam. Amikor az utolsó szeminárium elhangzott, odalettem hozzám, és azt mondta: *ha van kedve, akkor továbbra is fenntartjuk a kapcsolatot.* A kapcsolat gyakorlatilag nagyon sok munkában csapódott le. Először is lefordítottam már 56 előtt sok tanulmányát, később öregkori műveit, *ez Esztétikát és az Ontológiát.* Másrészt a mesterem lett: bámultam benne a hatalmas filozófiai képzettségét, a rendkívüli szellemi erőt, a személyes hiúság tökéletes hiányát, a történelmi nagyvonalúságot. Börtöneim után gyökeresen kiábrándultam a kommunista mozgalomból, a szovjet rendszerből, de egy sereg marxi alaptételből is. Akkor, a beszélgetéseink során — melyek mindig barátiak voltak: amennyire egy óriás filozófus és egy nála negyven évvel fiatalabb ember között barátiak lehetnek — már szabadulni igyekeztem a hatása alól, de úgy, hogy közben megőrizsem mindazt, amit tőle kaptam. Ennek a törekvésnek sokszor kifejezést próbáltam adni. A Játék-színjében most játsszák az *Interjú* című darabomat, ebben már a haldokló Lu-

Jelenet Eörsi István „Kihallgatás” című darabjából. A Csiky Gergely Színház előadása. (Fotó: Csobod Péter)

kácssal és annak emlékével beszélget a tanítvány.

— Úgy tudom, a dráma valóságos alaptól íródott.

— Amikor Lukács nyolcvanhat évesen már súlyos beteg volt, irni nem tudott, de gondolkodni igen, akkor *Vezér Erzsébet* irodalomtörténéssel rábeszéltek, hogy mondja magnóra nekünk az életrajzát. Ezek az *életrajzi beszélgetések* a darab egyik alappillére. Lukács megpróbálta igazolni a kommunizmust. A tanítvány ugyanakkor emancipálódni akar a hatása alól. Nagyon nagy szeretettel, de politikailag elhatárolva magamat a lukácsi állásponttól, próbáltam szintézisre jutni. Később Nyugaton, saját tapasztalataim alapján, meggyőződtem arról, hogy Lukácsnak majdnem mindenben igaza volt abban, amit a kapitalizmus bírálatáról írt, de szinte semmiben sem volt igaza, amikor a szovjet társadalom lényegét próbálta meghatározni. Az utóbbinál mentegetőzött, az előbbinél kegyetlen volt. Én megpróbálok mindkét irányban kelően kegyetlen lenni.

— Rosszmájú kritikák szerint íróként is két alapélményből táplálkozik: Lukács és a börtönelmények. Tudjuk, hogy a Kihallgatás 1989-ben megkapta a kritikusok legjobb magyar dráma díját. Mindig ugyanarról ír tehát? Ez igaz?

— Ez egyáltalán nem igaz, ezt tökfekje mondják. Írtam természetesen börtöndarabot, de írtam Széchenyiről, Marinovicsról. Középkori

darabot a boszorkányégetésről, egy félabszurd darabot Marxról, aki nem Marx, hanem egy gyerek, aki Marxnak képzeli magát és a boldok házába csukják. Írtam Szophoklész-átdolgozást. Novelláimban, verseimben, esszéimben, publicisztikai írásaimban a Lukács-téma elég sokszor szerepel, talán nyolcszor, tizszer, de ha belegondolunk, hogy legalább tízezer dolgot írtam már, akkor ez nem sok. A börtönről pedig egy darabot és egy visszaemlékezést adtak ki. Természetesen ezek nagyon fontos élmények voltak. De nemcsak a börtönelmények és Lukács volt fontos, hanem Ady Endre, az 56-os forradalom, a fasizmus, ez a 30 év kádárizmus, a szellemi elsvárossodás, a rossz kompromisszumok... Ezekről sokkal többet írtam. Akik mindent leegyszerűsítettek és nem veszik a fáradságot, hogy gondolkodjanak, találnak ki ilyen skatulyákat. Ez ellen nem is érdemes védekezni. Ha az, amit csináltam, nem elég erős, akkor megérdemli az előítéleteket.

— Az Interjúban sikerült Lukácssal való személyes kapcsolatát közügyggyé emelnie. Gondolja, hogy a társadalmi haladás dialektikája érdekli ma az embereket?

— Nem hiszem, ha ebben a megfogalmazásban kérdeznék meg az embereket, akkor bárkit is érdekelné. Viszont a társadalmi ellentmondásokat a saját bőrén mindenki megérzi. Azokról az ellentmondásokról is beszélnek, amelyek csak a dialektika segítségével érthetők

meg. Például egy jó kormányzatnak először népszerűtlen intézkedéseket kell hoznia, annak érdekében, hogy később jó legyen. A közvetlen és távolabbi érdekek majdnem mindig ellentmondásba kerülnek egymással. Ennek dialektikája minden ember életét döntően meghatározza.

— Véleménye szerint mik voltak a legmeghatározóbb társadalmi-politikai események 89-től a mai napig Magyarországon?

— Az utolsó évek első számú fontos eseménye Kádár János lemondása volt. A második az uralkodó párt kettéválása. De nemcsak az volt fontos, ami a párton belül lezajlott, hanem kiderült, hogy a társadalom, amely először rendkívül bizalmatlanul nézte az ellenzéki pártokat, egyszerscás rájött, hogy pluralista társadalom nélkül kibontakozás nem lehetséges. Tehát egyrészt, hogy szétesett a pártállam, másrészt, hogy pluralista társadalom nélkül kibontakozás nem lehetséges. Tehát, hogy pluralista társadalom kezdett kialakulni. Ennek azonban sok átalutója van. Ellentétben, mondjuk, a cseh társadalommal: ez a társadalom rossz lelkiismerettel él, ám ezt a rossz lelkiismeretet nem vallja be magának. A kádárizmus értett ahhoz, hogy a lakosságot érdekelte tegye saját fennmaradásában. Meg tudta vásárolni a társadalmat. Ez most szégyenként él az emberekben, megpróbálják elfelejteni. A történelmi tudatuk homályos, sok a fehér folt.

— Ezzel kell hát együtt élnünk?

— Kapcsolja ki a magnót! Most én kérdezek.